

Η Πολιτιστική Διάσταση της Ανάπτυξης

της Κλαίρης Αγγελίδου

Η ανθρωπότητα διανύει την τελευταία πενταετία του εικοστού αιώνα. Στη δύση του συγκλονιστικότερου αιώνα της παγκόσμιας ιστορίας η Ευρώπη κατόρθωσε ύστερα από πολύχρονες διαδικασίες να ολοκληρώσει την πολιτική ενοποίηση ενός μεγάλου τμήματός της και πέτυχε η ευρωπαϊκή ιδέα να προβάλει ως το βασικότερο ιδανικό για την είσοδο στο νέο αιώνα. Γι' αυτό η Συνάντηση των Αθηνών '96 ενέχει πολύπλευρη και πολυδιάστατη σημασία, αφού καλείται να αποτιμήσει τη συμπόρευση Ευρώπης και Δημοκρατίας στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Ως πολίτης και υπουργός ενός τμήματος της Ευρώπης που εξακολουθεί να δοκιμάζεται από μια βίαιη εισβολή και κατοχή και τη συνακόλουθη ωμή και μακρόχρονη παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κομίζω το μήνυμα πως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και οι δημοκρατικές κατακτήσεις κινδυνεύουν να εισέλθουν στο νέο αιώνα με το στίγμα της ανοχής ενός εγκλήματος σε βάρος ενός λαού, που επί αιώνες υπήρξε λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού και προμαχάνας της Ευρώπης.

Στην Κύπρο δεν δοκιμάζεται μόνο η αντοχή του λαού της, προκρίνεται και η αξιοπιστία της ευρωπαϊκής ιδέας. Προκρίνονται οι επιλογές και ο ανθρωπισμός και διακινδυνεύονται τα ευρωπαϊκά ιδανικά. Αν πρυτανεύσουν, όπως μέχρι τώρα γίνεται, οι πολιτικές σκοπιμότητες, ο καιροσκοπισμός των συμφερόντων και η ανοχή προς τον ισχυρό

εισβολέα, τότε θα δικαιωθεί η αλαζονεία της δύναμης και η αυθαιρέσια και ο ετοιμειλισμός των ισχυρών θα προβάλει ως δίκαιο και κανόνας στην παγκόσμια τάξη. Αυτή η διαπίστωση αποβαίνει κριτήριο για την αξιοπιστία των θεσμών και την πορεία του πολιτισμού.

Το δεύτερο μυσό του εικοστού αιώνα έχει χαρακτηριστικό κατ' αναλογία προς την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης, την επανάσταση της υψηλής τεχνολογίας. Η υψηλή τεχνολογία, αφού για μερικές δεκαετίες υπήρξε η έργλειστη των εργαστηρίων, ξεπέρασε το φράγμα της ειδικής και κυρίως της στρατιωτικής εκμετάλλευσης και εισέβαλε κυριαρχικά στους χώρους της στρατιωτικής γης και στη συνέχεια οριοθέτησε την καθημερινή μας ζωή.

Η αυτοματοποίηση της παραγωγής, η ελαχιστοποίηση του χρόνου, η ομίχλη των αποστάσεων, οι λεπτές εφαρμογές που προσδιορίστηκαν με το πρόθεμα μικρό - και κυρίως η τεράστια ανάπτυξη των επικοινωνιών, κατέστησαν την υδρόγειο δήμο κοινό και τους κατοίκους της, πραγματικά πολίτες του κόσμου. Η εκρηκτική πραγματικά ανάπτυξη και η ραγδαία κυριαρχία της υψηλής τεχνολογίας στην καθημερινότητα, μας έδωσε πραγματικά άλλες διαστάσεις στην πολιτιστική δημιουργία και την πολιτιστική επικοινωνία. Ο προβληματισμός και τα ερωτήματα για την πολιτιστική διάσταση της ανάπτυξης, διευρύνονται και οξύνονται καθημερινά. Καίριο παραμένει το ερώτημα αν η τεχνολογική ανάπτυξη συμβαδίζει με την πολιτιστική και αν ο πολιτισμός έχει την υποδομή και την αντοχή για την αποδοχή των προϊόντων της ανάπτυξης.

Σίγουρα η τεχνολογία έχει δώσει άλλες διαστάσεις στην

Η Κλ. Αγγελίδου είναι υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου.

πολιτιστική έκφραση και επικοινωνία. Νέες πρακτικές και εφαρμογές πέρασαν στους χώρους της πνευματικής καλλιτεχνικής και γενικότερα της πολιτιστικής δημιουργίας. Οι υπολογιστές είναι για πολλούς δημιουργούς βασικό όργανο έκφρασης. Όμως, ως υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού, έχοντας συζητήσει το θέμα με πολλούς συναδέλφους μου, καταθέτω τη διαπίστωση ότι η ανάπτυξη, η οικονομική και τεχνολογική, δεν προπορεύονται απλά, δεν αποτελούν τον βασικότερο και ενίοτε τον αποκλειστικό στόχο, αλλά ως στρατηγική και σχεδιασμός λειτουργούν εις βάρος του πολιτισμού, που εξαναγκάζεται σε υποτυπώδεις επιλογές και είναι υποχρεωμένος να αρκείται στα ψίχουλα των κρατικών προϋπολογισμών.

Η ανάπτυξη, πικρόν ειπείν, έθεσε τον πολιτισμό σε δεύτερη μοίρα. Οι τεχνοκράτες, οι οικονομικοί σύμβουλοι και οι σχεδιαστές της ανάπτυξης, αδυνατούν τις περισσότερες φορές να κατανοήσουν τη σημασία του πολιτισμού. Ο σχεδιασμός και οι προτεραιότητες της πολιτιστικής ανάπτυξης έχουν τους χαμηλότερους δείκτες και τα μικρότερα ποσοστά στους κρατικούς προϋπολογισμούς. Είναι επιτακτική η ανάγκη για επανατοποθέτηση και επανεργαζήση των σκοπών και των αξιών της ανάπτυξης. Η οικονομία, η βιομηχανία, η τεχνολογία, πρέπει να συμπροευνούνται με την πολιτιστική ανάπτυξη αλλιώς το σύγχρονο άνθρωπο θα διακινδυνεύσει μελλοντικά την ίδια του την ταυτότητα και το σκοπό της ύπαρξής του.

Οι καιροί ου μενεοί. Αν θέλουμε να μη ξαναζήσουμε το δράμα της Βοωνίας, αν θέλουμε να πάψει το αίμα να ρέει στις εμφύλιες συγκρούσεις της Αφρικής, αν θέλουμε να πάψουν οι λαοί του «Τρίτου Κόσμου» να λιμοκτονούν και αν θέλουμε να μην υπάρχει έδαφος για δικτατορίες και καταπιεστικά καθεστώτα και κυρίως αν θέλουμε να μην δούμε ξανά τον νέο με το ταίγρο να γλυσταρά άψυχο στον ιστό μιας κατοχικής σημαίας, τότε πρέπει πραγματικά να εγκρίνουμε με σύνεση και ευρύτητα πάνω από την πολιτιστική διάσταση της ανάπτυξης. Ο πολιτισμός μπορεί να γίνει γέφυρα της φιλίας και της συνεννόησης ανάμεσα στους λαούς. Είναι, ίσως, το μοναδικό όπλο που έχουμε ενάντια στο σαβινομό, το δηλητήριο με το οποίο εμποτίζουν τους πολίτες τους κάτωιες κυβερνήσεις, για να καλλιεργήσουν και να στηρίξουν την επεκτατική τους πολιτική, πίσω από την οποία κρύβονται, συνήθως, τεράστια οικονομικά συμφέροντα.

Οι λαοί πρέπει να ζήσουν ειρηνικά στον πλανήτη και να προσανατολίσουν τις αγωνίες και τα ενδιαφέροντά τους στα οικολογικά θέματα και τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα, που επέφερε η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας. Το τίμημα της ανάπτυξης φαίνεται ήδη βαρύ. Η

μόλυνση προβάλλει ήδη ως απειλή στην ατμόσφαιρα, στη θάλασσα, στην ξηρά. Χρειάζεται συστράτευση και συμπίεση. Η Ευρώπη πρέπει να πετύχει την ειρήνευση στις ανατολικές περιοχές της, να πρωτοστατήσει στην κατάταξη των εχθροπραξιών παντού, να συμβάλει στην ανάπτυξη και την αντιμετώπιση της πείνας στις χώρες του λεγόμενου «Τρίτου κόσμου» και, κυρίως, να στρέψει την προσοχή της στην ισόρροπη ανάπτυξη και στον έλεγχο της υψηλής τεχνολογίας, ώστε να αποτραπεί η χρήση της σε μέσα που στρέφονται κατά της ανθρωπότητας.

Η Παιδεία είναι εκείνη που μπορεί και πρέπει να διαδραματίζει το ρόλο του καταλύτη, να δώσει οράματα πολιτισμού, να εμπνεύσει τους νέους ανοίγοντας προοπτικές για το μέλλον, πέρα από την τεχνολογία, που έχει καταστήσει τον άνθρωπο εάλωτο και τον ανθρωπίνου νου ουραγό μηχανημάτων -δεν αμφισβητώ- τέλειες και εκπληκτικής απόδοσης. Η αυτοματοποίηση παγιδεύει τον δημιουργό άνθρωπο, του στερεί την ελευθερία σκέψης και δράσης.

Περιμένει ως σωτήρας «τους βαρβάρους» του Καβάφη. Εδώ είναι η ώρα τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα να αναλάβουν ηγετικό ρόλο, να ενεργοποιήσουν τους φοιτητές τους που αποτελούν και τον ανθό πολύκλαδου και πολύδροσου δέντρου, να τους δώσουν εκείνα τα εφόδια, αλλά κυρίως την ελευθερία της σκέψης, την έφεση για έρευνα, την ανάγκη συνεργασίας την αναζήτηση της Σοφίας και παράλληλα της Δικαιοσύνης, την ελπίδα ότι ο άνθρωπος είναι το κέντρο της δημιουργίας.

Να συνειδητοποιήσουν οι νέοι, ότι πολιτισμός είναι δικό τους χρέος και ότι πρέπει να πάρουν τη σκυτάλη και να συνεχίσουν την κατάκτησή του.

Η ευθύνη δική τους και η δόξα δική τους.

Ο ρόλος των Ανωτάτων Ιδρυμάτων στη σημερινή πολυπολιτισμική κοινωνία, είναι αναγκαίος.

Στον εικοστό αιώνα με την ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας, η γνώση που κατακτήθηκε είναι τεράστια, τα πολιτιστικά δρώμενα στην απώτατη άκρη της γης, βρίσκονται την ίδια στιγμή στις οθόνες του σατιού μας.

Ανάγκη λοιπόν οι νέοι άνθρωποι να αποκτήσουν κριτική σκέψη, δυνατότητα επιλογής, αλλά ταυτόχρονα αυτοπεποίθηση και σωστή εκτίμηση του δικού τους πολιτισμού, τους καρπούς του οποίου πρέπει να μάθουν να μοιράζονται με την υπόλοιπη ανθρωπότητα.

Η συνεργασία μεταξύ Πανεπιστημίων διαφόρων χωρών για κοινά ερευνητικά προγράμματα, η ανταλλαγή φοιτητών και καθηγητών, είναι καθοριστικής σημασίας για τη μελλοντική πορεία της ανθρωπότητας.

Άλλωστε ο Ελληνισμός ποτέ δεν κράτησε τα πολιτιστικά του αγαθά περιέχιστα. Απλόχερα τα μοιράστηκε με όλους τους ανθρώπους.

Ο Ελληνικός Πολιτισμός ταξίδευσε σε μια σχεδία παντού, πήρε και έδωσε.

Η περιπλάνηση του Οδυσσέα πάνω στη γη και κάτω από τη γη, ένα σύμβολο ή ένας δείκτης.

Αν επιτύχουμε λοιπόν ένα κοινό εργατήριο δημιουργίας μέσα στον 21ο αιώνα, τότε η ανθρωπότητα θα σωθεί.

Μέτρο και κριτήριο πρέπει να αποτελέσουν οι αξίες της Δημοκρατίας και του Πολιτισμού. Ο Πολιτισμός μπορεί να προσφέρει την ασφαλιστική δικλείδα, το μέτρο και τον άξονα για την ειρηνική συνύπαρξη των κρατών, των εθνών και των εθνοτήτων. Γι' αυτό στις διεθνείς σχέσεις και στις διακρατικές συμφωνίες, πρέπει να αναβαθμισθεί ο τομέας της πολιτιστικής επικοινωνίας.

Πρέπει να διευρυνθούν οι δίοδοι πολιτιστικής επαφής και να ισχυροποιηθούν οι δεσμοί και ταυτόχρονα οι φορείς, που ασχολούνται με τον πολιτισμό. Ήδη γίνονται

σημαντικά βήματα: Προβουλίες και προγράμματα για τη μετάφραση και τη γνωριμία με τη λογοτεχνία των ευρωπαϊκών λαών, εκπαιδευτικές και ποιητικές ανταλλαγές, πολιτιστικές διοργανώσεις, όπως ο ευρωπαϊκός πολιτιστικός μήνας και ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης, προγράμματα επιμόρφωσης και ανταλλαγής πολιτιστικής τεχνολογίας, συντήρησης και προστασίας

των μνημείων, και άλλα.

Χρειάζεται όμως όλα να ενισχυθούν και να διευρυνθούν. Αυτή είναι η επιταγή για την είσοδό μας στον εικοστό πρώτο αιώνα.

Κι αυτός ο ρόλος των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

Η εκλαΐκευση της κλασικής αρχαιολογίας

του Ιορδάνη Δημακόπουλου

Εν ονόματι, υποτίθεται, της κατ' εξοχήν δημοκρατικής εκείνης αρχής, σύμφωνα με την οποία υπεριοχέει η βούληση των περισσότερων, μνημεία τόσο αξιόλογα όσο είναι οι ναοί στην ελληνική και τη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική, στην περίπτωση μάλιστα της πρώτης ένα μνημείο παγκοσμίου ακτινοβολίας όπως το Ερέχθειο, υποβλήθηκαν, την ίδια εποχή περίπου, σε εργασίες που τελικά είτε υποβάθμισαν την αυθεντικότητα και την αισθητική τους αξία ή και γελοιοποίησαν τη φθορά και τα γηρατειά τους, προσδίδοντάς τους μια ελκυστική ή πιο εύληπτη εικόνα για τον μέσο θεατή.

Το Ερέχθειο διασώθηκε μεν -κι αυτό είναι ένα επίτευγμα- από τη διάβρωση των σιδηρών συνδέσμων της αναστήλωσής του από τον Μπαλάνο, αλλά, την ίδια στιγμή, ανακαινίσθηκε σποραδικώς, μέσα κι έξω, καθώς οι περισσότεροι λίθοι των τοίχων του είτε συμπληρώθηκαν ώστε να ξαναγίνουν όπως ήταν αρχικά, είτε εξ ολοκλήρου λαξεύθηκαν τώρα, σε αντικατάσταση εκείνων που έλλειπαν. Έτσι, ενώ μακροπρόθεσμως θα είναι αδύνατη η διάκριση αυθεντικών και νέων, προς το παρόν και για μερικές ακόμη δεκαετίες, το θέαμα του συνόλου, εξωτερικά και ιδίως εσωτερικά, αποτελεί, καθώς όλο και περισσότεροι αναγνωρίζουν, μια δοκιμασία που δύσκολα κανείς ξεχνά.

Από την άλλη πλευρά, στα τέλη της δεκαετίας το '70, προκειμένου να προσελκύσουν από μακριά τους αδιάφορους και να καταλάβουν την αρχική τους μορφή όσοι τυχόν τους πλησιάσουν, δύο κορινθιακού ρυθμού ναοί, των δυτικών επαρχιών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ένας στο Glanum (Γαλλία) και ο άλλος στην Colonia Ulpia Traiana, σήμερα στο αρχαιολογικό πάρκο του Xanten, στη Ρηνανία, έγιναν αντικείμενα σκηνογραφικών πειραματισμών που ξεπερνούν πολύ τη συμπλήρωση με χυτή σιμεντοκονία της ΒΑ γωνίας του τελευταίως αναστηλωμένου Ερεχθείου. Με χυτά υλικά, καθώς όλα δείχνουν, κτίσθηκε πάνω στα ερείπια του ναού του Glanum μια γωνία με τρεις κολώνες και δύο ακόμη, δήθεν μισοσπασιμένες, με προεξέχοντα εδώ και εκεί επιστύλια και γείσα, έτσι ώστε, το σύνολο να παριστάνει μια «anastylose», το γαλλικό αντίστοιχο για την αναστήλωση.

Αλλά και ο ναός του λιμένοσ «Hafentempel» της Ουλπίας Τραϊανής κτίσθηκε με παρόμοιο τρόπο, έναν κάτασπρο τεχνητό λίθο. Μόνον που η ανακατασκευή της υπερυψωμένης κρηπίδος ή podium και πολλών κίωνων της περιστάσεως, δεν παριστάνει μια αναστήλωση αλλά έναν δήθεν εγκαταλειμμένο, δίχως ποτέ να τελειώσει, ναό. Ουσιαστική

Από αριστερά: H. Lilius, J. Leclant, I. Δημακόπουλος, M. Laenen, ο συντονιστής καθηγητής Νίκος Θ. Χολέβας, Γ. Λάββας, Σπ. Βρυώνης, Δ. Ζιρώ και Κ. Κοβαίος.

διαφορά αποτελεί πάντως το γεγονός ότι η εικόνα αυτή, που θυμίζει σκηνογραφία ταινιών του Cecile de Mile, σηματοδοτεί από μακριά την ύπαρξη μιας υπόγειας προστατευτικής κρύπτης, κάτω ακριβώς από το ανακατασκευασμένο podium, μέσα στην οποία υπάρχουν τα θεμέλια του πραγματικού ναού! Είναι, συνεπώς, μια σκηνογραφία που δεν θίγει αμέσως τα ίδια τα ερείπια, όπως, αντίθετα, γίνεται στο Ερέχθειο, μνημείο άλλωστε πολύ ακεραιότερο από οποιοδήποτε από τους δύο αντύους ρωμαϊκούς ναούς, με την τοπική ή εθνική, το πολύ, παρά την οικουμενική σπουδαιότητα του Ερεχθείου.

Οι παιδαγωγικές αυτές ανακατασκευές αλλά και η φερόμενη σαν διδακτική αναστήλωση του Ερεχθείου, φαίνεται να απηχούν τις απόψεις, όχι απλά και μόνον των υπευθύνων αρχιτεκτόνων αλλά και μιας ευρύτερης μερίδας αρχαιολόγων. Αυτό προκύπτει, εξάλλου, και από ένα νέο Χάρτη, τον οποίο υιοθέτησε το 1990 ο ICOMOS, την ίδια ακριβώς ημέρα που ο διεθνής αυτός Οργανισμός αποφάσισε να μην δεχθεί καμία αλλαγή του ισχύοντος από το 1964 Χάρτη της Βενετίας. Ας υπενθυμίσω ότι ο τελευταίος, στο άρθρο 15, περί ανασκαφών, απορρίπτει a priori κάθε ανακατασκευή και αποδέχεται κατ' αρχήν, μόνον την αναστήλωση, με τη βασική προϋπόθεση της διαφοροποιήσεως των συμπληρώσεων των κενών (lacunae) από τα αυθεντικά μέρη.

Όμως, υπό την ίδια ακριβώς προϋπόθεση, στο άρθρο 7 του Χάρτη για την Προστασία και Διαχείριση της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, του 1990, γίνεται αποδεκτή ακόμη και η ανακατασκευή των αρχαιολογικών ερειπίων, αν και

Ο Δρ. Ι. Δημακόπουλος είναι Αρχιτέκτων Μηχανικός, Δ/τής Δ/σης Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων, Υπουργείου Πολιτισμού.